Володимир Ляхоцький

У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ НАУКИ

(Генеза огієнкознавства, сучасний стан та перспективи)

День за днем спливає і стає історією 2007 рік, протягом якого світове українство відзначило 125 – річчя від дня народження одного з пасіонаріїв нашого народу, ім'я котрого навічно вкарбоване в пантеоні національних достойників – будівничого Української держави, Автокефальної православної церкви, науки, освіти і культури Івана Івановича Огієнка (митрополита Іларіона). Академія педагогічних наук України першою підняла факел Міжнародних та Всеукраїнських ювілейних наукових зібрань, присвячених цій визначній постаті, естафету яких гідно продовжили Національний авіаційний університет та Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, Кам'янець-Подільський державний університет, Київська православна богословська академія Київського патріархату, Колегія св. Андрія Консисторії Української православної церкви в Канаді (м. Вінніпег) та ін.

На них пролунали десятки доповідей та повідомлень, в яких новими відтінками засяяла багатогранна діяльність та творча спадщина визначного українця. Однією з найбільш знакових та цікавих з них, на нашу думку, стала доповідь, проголошена в актовій залі президії АПН України, знаного огієнкознавця, лауреата Всеукраїнської премії імені Івана Огієнка д.і.н., професора В. Ляхоцького, повний варіант якої пропонуємо читачеві[1].

П'ять чверть століть віддаляє нас від дня народження Івана Івановича Огієнка (митрополита Іларіона) – українського державного, релігійного та суспільно-громадського діяча – поліглота, енциклопедиста, просвітителя, педагога, філолога, історика та політолога, краєзнавця, біографа, фольклориста, етнографа, мистецтвознавця, бібліофіла та літературознавця, бібліографа та бібліографознавця, палеографа, джерелознавця, археографа, будівничого архівної, бібліотечної, пам'яткоохоронної й музейної справи, організатора науки, богослова, всесвітньовідомого біблеїста, перекладача Святого Письма та інших богослужбових книг українською мовою, публіциста, полеміста, прозаїка, есеїста, редактора та видавця чисельних періодики та книжок, «носія і творця невсипущого національного духу, людини...

---

[1] Виступ на Всеукраїнській науковій конференції «Ідеї Івана Огієнко про мову в контексті розвитку національної освіти (до 125 – річчя від народження І. Огієнка) 19 лютого 2007 р.» 2007.

широких уподобань і зацікавлень, що не легко сприймаються як реальна можливість, зреалізована в одній постаті» [Качкан В. Українське народознавство в іменах: У 2 ч. – Ч. 1. – К.: Либідь, 1994. – С. 281]. Людини, яка виступила одним із провідників суспільно-політичних, культуротворчих та освітянських процесів у період Визвольних змагань 1917-1920 рр., в подальшому, послідовно наслідуючи кращі традиції української науки, освіти і культури, багатовимірною діяльністю продовжувала спадкоємність їх розвитку в еміграції.

Постаттю всеукраїнського, більше того – світового масштабу, мужем епохи, піонером українознавства називає його Ю. Мулик-Луцик [Див.: Жалобна книга в пам'ять митрополита Іларіона. – Вінніпег. – 1973. – С. 68], активним членом свого громадянства, небуденної велетенської праці – Є. Грицак [Укр. голос. – 1925. – 1 листоп.), реформатором національної освіти й церкви, подвижником духовного відродження нації – Г. Короткович [Наук. зб.: В 30-у річницю наук. праці проф. д-ра І. Огієнка. – Варшава, 1973. – С. 5], найпліднішим талановитим ученим нашого часу – В. Кірконнелл [Віра й культура. – 1956. – Чис. 5. – С. 19], людиною, гарячий патріотизм і правдива християнська релігійність котрої осяювали діяльність і надавали найвищого змісту й краси всій різнобічній творчості, – В. Заїкін [Проф. І. Огієнко як церковний діяч і як учений… – Варшава, 1925. – С. 16].

Переступивши поріг десятого десятиліття благородних і корисних діянь, виконавши сповна місію буття на планеті, 29 березня 1972 р. митрополит Іларіон (І. Огієнко) перейшов в іншу площину життя, залишивши своєму народові, людству скарби високої духовності, неоціненні творчі надбання, актуальність яких не тьмяніє й у новому тисячолітті. Серед них – книгозбірня, що налічувала понад 15 тисяч томів [Онуфрійчук Ф. Книгозбірня митрополита Іларіона. – Вінніпег. – 1963. – С. 28] та значний архів, за попередніми підрахунками 1848 праць [Слюсаренко В. Передмова до видання «Іван Огієнко (митрополит Іларіон) і виховання національно свідомої особистості». – К., 1997. – С. 8], серед яких наукові та науково – популярні монографії, брошури, статті, довідники та словники, підручники і навчальні посібники, публіцистичні та полемічні матеріали, богословські твори й їх переклади, повідомлення, інформації, рецензії тощо, присвячені розвою широкого спектру слав'яно-знавства й українознавства, світової культури.

Надзвичайно різнобічна діяльність Івана Огієнка, її актуальність, викликала небуденну увагу широкої громадськості ще за його життя й мала широкий резонанс у представників чисельних галузей

соціально – гуманітарних наук не лише російських, українських, польських, а й Європи, багатьох країн світу. Вивчалися життєдіяльність, творчість, здійснювалися спроби означити місце цієї постаті в українській науці, освіті, історії. Здійснені сучасниками кроки набули відчутної активізації після смерті Івана Огієнка. Проте досліди проводилися переважно діячами української діаспори виключно поза межами його батьківщини, де ім'я його протягом всієї радянської доби було викреслено з суспільного та наукового обігу. Однак біографія, наукові та творчі надбання видатного українського діяча завдяки їх значному духовному потенціалу набули такої притягальної сили, яка спонукає всі наступні покоління до реальних дій, спрямованих на вивчення, осмислення і усвідомлення феномену Івана Огієнка, його ролі у соціальному поступі нації, відповідно накопиченню чисельних історико-біографічних праць про нього. Їх аналіз, який охоплює майже столітній історичний проміжок, дозволяє здійснити кілька важливих висновків щодо визначення основних етапів дослідження його життя і творчості, діяльності на ниві утвердження української державності, духовності, освіти і культури.

Перший етап – *значний масив джерельної бази досліджень, який бере свій початок від критичних публікацій, пов'язаних із періодом пошуків І. Огієнка в науці й культурі (1909-1925). Це, передусім, відгуки та рецензії (початок XX ст.), в яких зафіксовано перші наукові досягнення вченого, відображено певний відрізок розвою українського мовознавства й літературознавства, культурологічного джерелознавства, книгознавства, йдеться про місце в них вченого, його громадську та просвітительську позицію. Зазначені праці, які відображають певний етап розвитку критично-наукового жанру в науці першої чверті XX ст., мали значний вплив на подальше формування та зміцнення історико-культурологічних, літературознавчих і мовознавчих концепцій І. Огієнка.*

Другий етап (1925-1947) – *характеризується започаткуванням узагальнення внеску вченого в історію української культури і науки. Закладений В.Заїкіним історіографічний напрям був продовжений таким видом історико-біографічних видань, як ювілейні збірники. Для цього періоду, що цілком закономірно, характерною є незначна кількість праць про життя та діяльність ученого, йому не притаманна системність досліджень, джерельна база обмежена.*

Третій етап – (1947-1992) – *характеризується появою комплексних узагальнень діяльності І. Огієнка. Напрям започаткували представники української діаспори,*

які, власне, й створили перше біографічне підгрунтя для репрезентації І. Огієнка як організатора державного, церковного будівництва, відомого діяча в галузі науки, освіти, бібліотечної, архівної, видавничої справи та ін. Цьому прислужилися як окремі розвідки, так і ті, що частково увійшли до меморіальних видань, присвячених 10-річчю від дня смерті митрополита Іларіона.

Четвертий етап (від 1992) – *характеризується активізацією інтересу до постаті І. Огієнка та його значного наукового доробку. Власне від того часу і бере свій початок етап ґрунтовного вивчення цієї особистості, її впливу на вітчизняну історію, науку, освіту й культуру.*

Проведене у зазначені періоди в архівах і бібліотеках України та поза її межами корпусне виявлення джерел життєпису І. Огієнка засвідчило наявність величезного пласту документів, ще не залучених до наукового обігу.

Загалом виявлена нині лише в Україні архівна огієнкіана складає 5 фондів, пов'язаних виключно з його життям і діяльністю та 65 фондів 14 державних архівів України, які зберігають ті, чи інші відомості про нього. Крім того, документи, які відображають окремі факти діяльності І. Огієнка, відклалися у 9 фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського та інших бібліотеках країни. За результатами досліджень укладено перелік архівних фондів, тією чи іншою мірою пов'язаних з І. Огієнком.

Дослідниками здійснено також ряд спроб формування бібліографії публікацій Івана Огієнка [В. Заїкін. Проф. І. Огієнко як церковний діяч і як учений… – Варшава, 1925. – С. 16.; О. Нестеренко Митрополит Іларіон – служитель Богові й народові. – Вінніпег. – 1958. – 158 с.; Ю. Мулик-Луцик (Жалобна книга… – С. 19-68]; Домбровська Г., Гордій М., Купчинська З., Ярмолюк М. Іван Огієнко: Незабутні імена укр. науки – К-П., 1992. – С. 203-209; Тіменик З. Огієнківські читання… Вип. 1. – К., 1996. – С. 128-198; Мацько В. Повна бібліографія праць І. Огієнка. – Хмельницький, 1998. – 31 с.].

Проте, незважаючи на претензійні назви бібліографічних підбірок та проголошення їх «повними» упорядниками – дослідники наукової спадщини І. Огієнка за умов відсутності консолідації зусиль ще тривалий час будуть засвідчувати неспроможність до виконання цієї копіткої та довголітньої праці. До того ж потребують ґрунтовного опрацювання існуючі бібліографії, згасання інтересу до здійснення аналізу яких, попри оптимістичні декларації, останнім часом ми

спостерігаємо.

За 82 роки вивчення життєдіяльності Івана Огієнка сформувалася когорта дослідників, яка налічує десятки, сотні науковців, серед яких автори ґрунтовних монографічних розвідок, брошур, статей, де знайшли своє місце дослідження чисельних граней діяльності й творчості визначного співвітчизника. Слід відзначити авторів праць – представників української діаспори, які у 1920-1980-х рр. заклали фундамент персоніфікованого наукового напрямку в українській біографістиці, присвяченого І. Огієнку (митрополиту Іларіону). Серед них: І. Власовський, П. Волиняк, О. Гай – Головко, О. Герус, І. Герус-Тарнавецька, Є. Грицак, В. Заїкін, І. Коровицький, Г. Короткович, Т. Міненко, Ю. Мулик-Луцик, О. Нестеренко, Ф. Ону-фрійчук, М. Подворняк, І. Стус, С. Ярмусь та інші.

Їх естафету продовжили науковці незалежної України, зокрема автори докторських дисертацій В. Ляхоцький, А. Марушкевич, М. Тимошик, І. Тюрменко, кандидатських дисертацій – О. Гривнак, Л. Ляхоцька, В. Мацько, Г. Опанасюк, Т. Роняк, З. Тіменик. Вчені А. Андрусишин, А. Бурячок, І. Вихованець, І. Гирич, О. Гайова, В. Качкан, А. Колодний, О. Мишанич, О. Мороз, Д. Степовик, Л. Филипович. Плеяда українських педагогів: М. Вашуленко, Н. Волошина, Н. Дічек, О. Заваль-нюк, М. Левківський, Л. Мацько, Н. Ничкало, А. Олексюк, О. Сухомлинська, Є. Сохацька та інші.

Численне коло науковців, об’єднаних єдиним науковим полем досліджень, уможливило проведення в Україні колективних обговорень результатів розвідок широкомасштабного внеску І. Огієнка в скарбницю національної науки і освіти, в практику вирішення соціально-гуманітарних проблем, початок яким 1992 р. поклали огієнківські читання, проведені за ініціативи керівника Відділення релігієзнавства Інституту філософії НАН України А. Колодного.

Нині дослідженню спадщини вченого тільки за 1992-2007 рр. присвячено, крім дисертаційних досліджень, 10 монографій, понад 1000 статей, численні брошури, наукові збірники. Огієнківська тематика представлена в переважній частині науково-практичних конференцій соціально-гуманітарного спрямування, у багатьох наукових, довідкових, біографічних виданнях, широко репрезентується в періодиці. Діє Всеукраїнське товариство І. Огієнка, засноване 1993 р., друкованим органом якого з 2003 р. виступає, засноване Кам’янець-Подільським державним університетом видання «Іван Огієнко: сучасна наука та освіта» (Гол. редкол. О. Завальнюк).

Значним досягненням у розвої наукового напрямку, започаткованого науковцями діаспори ще у 20-х роках XX ст. та розвиненого спільними зусиллями ряду поколінь вчених та діячів церкви за останні 15 років на теренах незалежної України, стало створення на базі знову ж таки Кам'янець-Подільського державного університету 2004 р. Центру огієнкознавства – яке покликане бути всеукраїнським науково-організаційним координуючим осередком з досліджень творчої спадщини видатного сина українського народу.

Важливим фактором наукового руху та визнання загальнодержавного значення діяльності Івана Огієнка стала фундація 1994 р. Всеукраїнської премії, імені Івана Огієнка та Комітету у справах премії рішенням якого з 1995 р. по 2007 р. 76 кращим представникам національної еліти, за видатні досягнення у галузі літератури, мистецтва, науки, освіти, громадської та духовної діяльності присвоєно звання лауреатів – Патріарху Київському і всієї Руси – України Філарету, єпископу Ярославу Шепелявцю, останньому президенту УНР в екзилі Миколі Плав'юку, Київському голові Олександру Омельченку, письменнику, журналісту Григорію Гусейнову, освітянам – Петру Кононенку, Олександрі Мороз, Анатолію Погрібному, Володимиру Пащенку, Миколі Тимошику, науковцям – Андрію Бурячку, Василю Німчуку, Ярославу Ганіткевичу, Василю Шендеровському, Дмитру Горбачову, митцям Андрію Чебикіну, Михайлу та Тетяні Гузулам, Олександру Вацеку, Михайлу Гуйді, письменникам Євгену Гуцалу (посмертно), Петру Угляренку (посмертно), Валерію Шевчуку, Володимиру П'янову, Дмитру Чередніченку та ін.

Все вищезазначене дає нам підстави стверджувати, що в українській соціо-гуманітарній науці викристалізувався та вцілому в рамках біографістики утвердився спеціальною галуззю історичної науки багатоаспектний дослідницький напрям, який, ще у 90-х роках серед шанувальників Івана Огієнка отримав назву «***огієнкознавство***».

Нині цей термін активно функціонує у науковому обігу, став його невід'ємною складовою. Проте, ще майже десять років тому науковість цього поняття багатьма вченими ставилася під сумнів. Саме тому учасникам четвертого Міжнародного конгресу україністів, який відбувся в Одесі 26-29 серпня 1999 р., автор аргументовано доводив його право на існування, розкрив широкий діапазон досліджень багатовимірної творчості особистості, уподобань, реалізованих ним в громадській, державотворчій, церковній, науковій, педагогічній, письменницькій та іншій діяльності,

які знайшли своє місце в студіях широкого кола науковців, стверджував – огієнкознавство як науковий напрям зародилося, стало реальністю наукового процесу [Ляхоцький В. До питання про науковість поняття огієнкознавство. – Четвертий Міжнародний конгрес україністів. Одеса, 26-29 серпня 1999 р. Доповіді та повідомлення. Історія. – Ч. 2. – XX століття. – Одеса; Київ; Львів, 1999. – С. 61-67]. Проте зауважував, що огієнкознавство, навіть за наявності досить широкої історіографії перебуває лише на стадії формування [Ляхоцький В. Тільки книжка принесе волю українському народові... – К., 2000. – С. 44]. Подальший розгляд проблеми знайшов своє місце у статтях, зокрема, д.іст.н., професора І. Тюрменко «Сучасне вітчизняне огієнкознавство і парадигма розвитку та перспективи досліджень» [Див.: Іван Огієнко: сучасна наука та освіта. Наук. зб. Серія іст. та філол. – Вип. II. – Кам.-Подільський, 2005. – С. 4-10] та інших авторів.

Прикро констатувати – проте їх зміст не виходить за рамки оглядового жанру, при незначних варіюваннях проблемою, розширенні та доповненні їх змісту, автори не уникають дублювання, не генерують концептуальних засад розвитку зазначеного напряму. Наближаючись впритул до теоретичних узагальненнь, аналізу концептуальних засад, їх виклад знову експлуатує наявний фактологічний масив. Автори демонструють відсутність генерації нових ідей, які б сприяли його розвитку, не вказують навіть на найближчі його завдання та перспективи. На жаль, як правління Всеукраїнського товариства так і керівництво Центру огієнкознавства, стало виявляють пасивність, демонструючи обмеженість розуміння відповідальності та важливості наукового і соціального значення функцій, довірених їм науковою громадскістю, обмежуються використанням арсеналу форм діяльності початкового періоду – стихійним формуванням збірників статей та епізодичною організацією конференцій, як правило присвячених лише ювілейним датам життя І. Огієнка. Чи не тому, навіть зважаючи на помітні досягнення тих, хто відчутно поринув у огієнкознавчу тематику, основний термін науково – біографічного напрямку, який набув поширення, до цього часу не отримав своєї дефініції, визначення структури та методології. Не претендуючи на вичерпність викладених суджень та висновків, автор пропонує кілька шкиців до його характеристики.

Огієнкознавство можна визначити як комплекс наукових дисциплін, що застосовуються вченими у дослідженнях, мета яких – системне вивчення життя, діяльності та творчого доробку Івана Огієнка,

аналіз студій, присвячених його особистості та добі.

Сьогодні є всі підстави стверджувати, що огієнкознавство вцілому сформовано, має свої специфічні атрибути і складові частини, які становлять його дослідну архітектоніку, дисциплінарну та організаційну структуру (Див.: схема № 1).

Схема № 1

Огієнкознавство базується на широкому масиві джерел, теоретичному підґрунті, бібліографії, методології досліджень, яка зважаючи на його міждисциплінарний характер є також міжгалузевою. Проте, пріоритетною, найбільш універсальною методологією огієнкознавства, враховуючи ретроспективний характер його студій, ми вважаємо принцип історизму, який вимагає від науковця, насамперед кожен процес (соціальний, науковий, освітній тощо) розглядати: у зв’язку а) з іншими (дотримуючись принципу системності, законів

взаємозв'язку); б) з конкретним досвідом (базуючись на аналізі попередніх досягнень, виходячи з конкретної постановки проблеми (істина конкретна); в) з точки зору історичності (за яких умов, коли процес виник, які етапи у своєму розвитку пройшов, чим завершився).

До основних методологічних засад огієнкознавства належить принцип наукової об'єктивності. Серед комплексу загально-наукових і спеціальних підходів та методів чільне місце посідають – проблемно-хронологічний, аналітико-системний, типологічний, порівняльний, евристичний та історико-джерелознавчий, реконструктивний і моделювання, методи біографічний, статистичний, типолого-класифікаційний, структурно-функціональний та ін.

Огієнкознавство як науковий напрям, вивчаючи життя та діяльність Івана Огієнка, працює над визначенням місця фігуранта в національному, світовому і цивілізаційних процесах.

Структура його дисциплін досі не обмежена, поповнюючись, вона віддзеркалює чисельні ділянки досліджень, їх систематизацію забезпечує періодизацію життя та діяльності Івана Огієнка, яка найбільш осяйно характеризує формування концептуальних засад світогляду.

У визначенні періодів життя І. Огієнка можна спиратися на різні способи класифікації – залежно від предмета дослідження або виду його діяльності. У найширшому розумінні – це два великих періоди: світський (1882-1940) та духовний (1940-1972). Водночас такий розподіл суттєво збіднює осмислення життя й творчості І.Огієнка як у миру, так і в духовному сані – єпископа, архієпископа, врешті – митрополита Іларіона.

За велінням долі Іванові Огієнку судилося жити як на рідній землі, так і в еміграції. Тобто такі два періоди характеризують його перебування в межах України і поза ними: вітчизняний (1882-1926) та еміграційний (1926-1940, 1944-1972). Але й такий розподіл не дозволяє простежити процесів духовного формування досліджуваної нами особистості в органічному поєднанні її діяльності в царині науки, культури, освіти, в єдності притаманних характерові та життєвій позиції чинників.

Коротко біографію вченого, педагога, державного та церковного діяча розглянуто автором у його монографії – «Просвітитель» у контексті передусім видавничо-редакційної діяльності. Розгляд біографічних джерел та документальної й творчої спадщини І. Огієнка, що, на нашу думку, хронологічно й змістовно тісно пов'язана з основними життєвими циклами, в сукупності джерельної

бази, основних напрямів діяльності та об'єктивної оцінки наукового доробку, потребує концептуального підходу до визначення основних віх, що характеризують кожний період його життєвого шляху.

Ми визначили 10 біографічних циклів, які характеризують формування концептуальних засад його світогляду залежно від напрямів суспільної діяльності – наукового, державницького, педагогічного, просвітительського тощо.

1. 1882 р. – 1904 р. – **брусилівський, острозький та перший етап київського періоду.** *Пошуки життєвого шляху, звернення до медицини, остаточний вибір – філологія.*

2. *1904 р. – липень 1917 р.* – **другий етап київського періоду**. *Здобуття вищої освіти (історико-філологічний факультет Університету св. Воло-димира в Києві (1904-1909), початок педагогічної діяльності в київських училищі й гімназії (1911) та університеті (1915-1918). Участь у просемінарі літератури Давньої Русі В. Перетца (1904-1907), Семінарі російської філології (1907-1914), опанування основ джерелознавства, археографії, палеографії, літературознавства, лінгвістики, зацікавлення історією української книги, зокрема українських першодруків. У цей період виявляються його бібліофільські нахили. Обрання членом київського товариства «Просвіта» (1908), дійсним членом УНТ у Києві (1909), праця в Записках УНТК (1907-1910), обрання членом-корес-пондентом Санкт-Петербурзького Товариства любителів давнього письменства, навчання на Вищих педагогічних курсах у Києві, вступ до історичного товариства Нестора-літописця (1912). Здобуття наукового ступеня магістра (1915) і призначення приват-доцентом (1916), початок упорядкування української мовознавчої бібліографії, усвідомлення національної приналежності, формування громадянської позиції. На початок 1917 р. його перу належать уже близько 80 наукових розвідок, навчальних посібників, художніх та публіцистичних творів. Лютнева революція 1917 р. у Росії значною мірою визначила подальший шлях, зокрема в напрямі українізації освіти.*

Отже, цей період у становленні І. Огієнка як особистості, науковця історико-філологічного спрямування, педагога, національно свідомого діяча і просвітителя має непересічне значення.

3. Серпень 1917 р. – вересень 1922 р. – **кам'янець-подільський (Україна) та тарнівський періоди (Польща)**. *Активна участь у процесах формування національної освіти, в розбудові Української держави на теренах України й у рамках початкового періоду формування*

Державного центру УНР в екзилі. 3 вересня 1917 р. – активний співзасновник першого українського вищого навчального закладу – Українського народного університету в Києві, де обирається доцентом, професором (1918) кафедри української мови, секретарем історико-філологічного факультету. 3 грудня 1917 р. – член Шкільної ради Генерального секретарства справ освітніх, з січня 1918 р. – комісії з організації системи вищої школи в Україні.

1918 р. – активна праця на ниві української національної освіти. Засновник і ректор Кам'янець-Подільського державного українського університету (з 12 травня 1918 р.), професор Української педагогічної академії (1918), викладач української мови на численних педагогічних та інших курсах, голова Державної правописної комісії, міністр народної освіти й мистецтва (6 січня – 25 квітня 1919 р.). Продовження розробки концептуальних основ викладання рідної мови, доктрини єдиної школи в Україні, законопроектів щодо її впровадження в педагогічну практику. 3 вересня 1919 р. по вересень 1922 р. – незмінний член уряду УНР: міністр ісповідань (16.09.1919 – 30.09.1922), в.о. голови Ради Народних Міністрів УНР (12 серпня – 25 вересня 1920), голова Малої Ради Міністрів УНР (4 квітня – 16 червня 1921), реформатор системи духовної освіти, прихильник ідеї розбудови помісної Української православної церкви на чолі з власним патріархом, один з авторів закону «Про вищий уряд Української автокефальної православної соборної церкви» (1919 р.), засновник та головний редактор видавництва «Українська Автокефальна Церква» (1921-1922).

Хоча в цей період І. Огієнко продовжував педагогічну діяльність, його основним завданням своєї діяльності вважав формування у співгромадян національно-державницьких поглядів, обґрунтування та практичне впровадження принципово нової системи національної освіти та здійснення церковної реформи, а також набуття досвіду в галузі видавничої, бібліотечної й архівної справи.

4. Жовтень 1922 р. – листопад 1925 р. – **львівський період**, *коли відбувалося переосмислення ним попереднього життя. Продовжуючи педагогічну діяльність, вчителює в греко-католицькій семінарії сестер Василіянок, водночас удосконалює систему культурологічних знань, зокрема в царині історії української книжки та видавничої справи як ознаки національної культури. Цей період позначений ґрунтовними дослідженнями в галузі палеотипії та історії друкарства в Україні, створенням ґрунтовного історик –*

бібліографічного дослідження «Історія українського друкарства XV-XVIII ст.».

5. Грудень 1925 р. – жовтень 1932 р. – **перший етап варшавського періоду,** *за своєю суттю – науково-педагогічний. Працює на посаді професора церковнослов'янської мови Варшавського університету, здобуває науковий ступінь доктора філософії. Продовжує українські мово- та джерелознавчі й палеографічні студії (переважно з проблем походження старослов'янської мови, розвитку літератури), розвиває видавничу практику, стає одним із засновників видань збірника наукових праць, журналу «'ΕΛΠΙΣ» (1926-1934) та «Студій до української граматики» (1926-1932), альманаху «Визволення України» (1932), поглиблює джерелознавчий та археографічний досвід опрацювання україніки в Архіві давніх актів у Варшаві, інших архівах на теренах України, що увійшли до складу Другої Речі Посполитої. Відбувається подальше опанування теологічними знаннями. Розробляє та оприлюднює методологію перекладу Св. Письма й богослужбових книг українською мовою. Обирається заступником передсоборного зібрання Православної церкви в Польщі.*

6. Листопад 1932 р. – кінець 1939 р. – **другий етап варшавського періоду**. *Видає щомісячники «Рідна мова» (1933-1939), «Наша культура» (1935-1937). Мета просвітительської діяльності, друку періодичних науково-популярних щомісячників, серій супутніх бібліотечок до них – розкриття сутності української національної ідеї, висвітлення історії українського народу та його самобутності. Зосередження уваги на питаннях розвитку української мови, літератури, культури загалом (звідси й назви видань – «Рідна мова», «Наша культура»), створення концепції рідномовного навчання й виховання («Рідномовні обов'язки»). Утвердження на шляху служіння Богові й народу. Обрання І. Огієнка головою Української церковної ради (Варшава) з метою організації на території новоствореного Краківського генерал-губернаторства православної єпархії, прийняття в Холмському кафедральному соборі духовного сану.*

7. 1940 р. – липень 1944 р. – **холмський період**. *Інтронізація єпископом з титулом архієпископа Холмського і Підляського. Отримання титулу митрополита (16 березня 1944 р.). Заснування консисторії, ряду релігійних видань.*

Цьому періоду притаманна активна діяльність щодо утвердження духу, ідеології Української церкви. Як голова єпархії вживає заходів задля забезпечення ефективного функціонування консисторії; після проголошення головою православної кафедри в Києві займається розробленням доктрини

розбудови Української православної церкви, спрямовує зусилля на підготовку й видання нарисів з історії Української церкви, організовує єпархіальне видавництво, книгозбірню, архів, семінарію тощо.

8. Липень 1944 р. – вересень 1947 р. – **західноєвропейський період**. *«Пошук себе» в нових соціальних реаліях, звернення до релігійної поезії, біографістики, розвиток богословських студій, зокрема початок написання фундаментальних праць «Поділ єдиної церкви Христової і перші спроби її поєднання», в якій піддано аналізу правові засади структур християнської церкви до 1054 р., та «Дохристиянські вірування українського народу». Заснування видавництва «Наша культура».*

9. Вересень 1947 р. – липень 1951 р. – **перший етап канадського** *(вінніпезького) періоду. Отримання запрошення від громади собору св. Покрови у Вінніпезі. 16 вересня 1947 р. назавжди залишає Європу. З 21 вересня 1947 р. – парафіяльний священнослужитель. У царині релігійного світогляду – зосередження на тлумаченні поняття істини як морального ідеалу людини (звідси й назва журналу – «Слово істини»), боротьбі за чистоту догматів і канонів православної церкви, їхній широкій популяризації серед української діаспори. Натхненник руху допомоги жертвам Другої світової війни, землякам нової хвилі еміграції. Власна презентація українському загалу Північно- і Південноамериканського континентів.*

10. Серпень 1951 р. – березень 1972 р. – **другий етап канадського періоду**. *Обрання 8 серпня 1951 р. первосвящеником Української греко-православної церкви в Канаді. Заснування Собору УГПЦК. Надання ним владиці Іларіону вищого архієрейського титулу «блаженного». Здійснення духовного єднання всіх автокефальних православних церков (митрополій Української греко-православної церкви в Канаді, Української православної церкви в США й Української автокефальної православної церкви, на чужині з центром у ФРН). Зміцнення єпархій ієрархами, проведення хіротонії владик, сприяння розвитку духовної школи – колегії св. Андрія, нормування богослужбової сфери церкви. Виступає основоположником Українського наукового богословського православного товариства, започатковує в богослов'ї новий напрям – українську патрологію. Зосереджується на проблемах співвідношення між вірою й культурою, охоплює архіпастирським просвітительством і учительством усі сфери православ'я. Створює ряд біографічних портретів подвижників Української православної церкви минулого, збагачує*

богословську науку історико-канонічними працями, педагогічними, літературними й мовознавчими творами. Останні притаманні усім періодам його життя й творчості.

Невід'ємним сегментом науково-організа-ційної системи огієнкознавства виступає визначення й структуризація видів діяльності особистості, яка виступає дослідницьким орієнтиром, фокусує увагу вчених, відповідно до фаху, на проведенні досліджень тієї чи іншої галузі, в розробці та розвитку якої брав участь І. Огієнко. Перший та скорочений його варіант пропонуємо сьогодні огієнкознавцям (Див.: таблиця № 1).

Кожна зазначена категорія наукової, педагогічної, управлінської, церковної та ін. діяльності складається з відповідної структури і характеристики й потребує окремого студіювання, відповідно його характеру, яку необхідно розглядати в певних хронологічних рамках, що відповідають окремим періодам діяльності і творчості політика, вченого, педагога, церковного діяча.

Наведена вище таблиця є висхідною формування наступної структурно-логічної схеми, яка в цілому увібрала в себе та демонструє дисциплінарну структуру огієнкознавства.

У верхній її частині, в центрі, репрезентовано основоположні сфери (теологія і філософія) пізнання, сприйняття, осягнення ним світу, які, перетворившись у своєрідний синтез знань і смислів освоєння буття, не тільки сформували фундаментальні принципи, світоглядні установки його відношення до ключових проблем соціальних процесів, а й визначили зміст і спрямованість практичної і творчої діяльності, стали формою рефлексій його як особистості, джерелом високої духовності, поступу у досягненні єдності з Богом і людьми (народом) (Див.: схему № 2).

Таблиця № 1

ОСНОВНІ ВИДИ ДІЯЛЬНОСТІ ІВАНА ОГІЄНКА (МИТРОПОЛИТА ІЛАРІОНА)		
Державна служба , приватна, практика, професійно-організаційна діяльність	**Навчальна, наукова, громадська, політична, педагогічна, видавничо-редакційна діяльність**	**Богословсько-церковна діяльність**
* У третьому класі школи – «поміч-ник учителя» (штатна посада на яку Міністерство народної освіти виділя-ло певні кошти) (1894-1895 н.р.; Брусилів). * Репетитор дітей заможньої родини Стаховських (1895-1896, Брусилів). * Молодший фельдшер відділення психічних і нервових хвороб Київського військового шпиталю (1900-1903). * Учитель-репетитор (1903-1909, Київ). * Штатний викладач Комерційного училища	* Здобуває початкову освіту в дер-жавній чотирирічній школі (1892-1896, Брусилів). * Навчання у військ.-фельд. школі (1896-1900, Київ). * Екстернат на атестат зрілості (травень 1903, Острож.гімназія). * Навчається на 1-му курсі мед. фак-ту Університету св.Володимира (1903-1904, Київ). * На історико-філологічному фак-ті Кирило-Мефодіївський стипендіат (1904-1909, Київ). * Слухач факультетського просемі-нара (1904-1907) та член-співзас-новник Семінара	* Глибоку любов до церкви «хлопцеві вселив отець Никанор Сташевський», настоятель православної Вознесенської церкви (1890, Брусилів). * У Комерційному училищі поглиб-лював теологічні знання у законов-чителя училища В. Липківського (1910-1911, Київ). * Співорганізатор та дієвий учасник Всеукраїнського православного церковного Собору в Києві 7-9 січня 1918 р. (279 делегатів) де виголосив програмну доповідь «Відродження украї-нської церкви» (1918, Київ). * Викладач Київ-ї

спільної форми навчання «Товариства розповсюдження в Києві середньої комерційної освіти» (15.08.1910-15.08.1911, Київ). * Розпорядженням попечителя Київського навчального округу № 32898-8096 від 02.08.1914 р. призначений викладачем російської мови чоловічої гімназії священика М.А. Стельмашенка Товариства гімназій М.А. (чоловічої) та М.Ф. (жіночої) Стельмашенків (1914-1916, Київ). *Розпорядженням попечителя Київського навчального округу № 24823-4097 від 17.08.1915 р. затверджений у званні вчителя російської мови і словесності середнього навчального закладу з 17.03.1915 р. та представлений до присвоєння рангу VIII класу – колежського асесора з 15.08.1910 р.	російської філо-логії на чолі з проф. В. Перетцем (1907-1914, Київ) * Працівник «Записок Українського наукового товариства у Києві», пере-кладач, редактор, коректор I-IV тт. (1907-1909, Київ). *Член Українського клубу (з 1908, Київ). * Дійсний член УНТ у Києві (з 1909, Київ). * Складає іспити на звання вчителя гімназії з рос-ї мови та словесності (травень 1909, Київ). * Отримав диплом I ступеня № 882 від 19.09.1909 р. за працю «Ключ розуміння» Іоаникія Галятовського» (1909, Київ). * Вільний слухач Пед. курсів при управлінні Київського навч. округу (свідоцтво № 336 від 10.05.1910) (1909-1910 н.р., Київ). * Міністерством народної освіти з 01.01.1911 р. по	духовної академії (1917-1918 н.р., Київ). * Спільно з архієпископом Олексієм Дородницею виступає співзаснов-ником Всеукраїнської церковної ради (1917, Київ). * За редакцією І. Огієнка виходить «Молитовник» у перекладі архієпископа Олексія (Дородниці) – перший елементарний підручник для навчання релігії, що містив деякі перекладені, ним молитви (1917, Київ). * У КПДУ закладає богословський факультет на чолі з проф. В. Бідновим (1918-1920). * Міністр культів (ісповідань) Дире-кторії УНР та ДЦ УНР в екзилі (1919-1922). * Співавтор розділу «Про освіту й релігійні справи» – першого проекту Конституції

й призначений штатним класним наг-лядачем гімназії (1915, Київ). * Згідно пропозиції попечителя Київського навчального округу № 35646-9032 від 03.10.1916 р. переведений штатним викладачем Київської 6-ї гімназії з 01.10.1916 р. (1916-1917, Київ). * Розпорядження попечителя Київського навчального округу № 42299-5988 від 28.11.1916 р. допущений у званні приват-доцента до читання лекцій в Університеті св. Володимира курсу російської мови і словесності (1916, Київ). * Співзасновник Українського наро-дного університету, секретар істор-ико-філологічного факультету, до-цент, з травня 1918 р. –	01.01.1913 р. зали-шений на кафедрі російської сло-весності Універ-ту св. Володимира (1911, Київ). * Голова допомогового Товариства «Каса наречених» (1912, Брусилів). * Розпорядженням попечителя Київського навчального округу № 11649-1814 від 17.04.1913 р. та № 11008-11664 від 22.03.1914 р. залишений в Університеті здобува-чем професорського звання без гро-шового утримання до 01.01.1915 (1913-1915, Київ). * Київською губернською Радою училищ 26.10.1915 р. обраний почесним попечителем Брусилівського однокласного училища (з 1915, Брусилів). * За пропозицією попечителя Київського навчального округу № 32128-6339 від 11.09.1916 р. затверджений почесним попечителем Брус-го вищ. початкового	УНР (1918, Київ). * Засновник комісії з перекладу богос-лужбових книг і Святого Письма (01.12.1919, Кам.-Подільськ). * Спільно з архієпископом Олексієм (Дородницею) І. Огієнко складає план діяльності Всеукр. церковної Ради (1919, Кам.-Подільськ). * Відновив діяльність Кирило-Мефодіївського братства та Свято-Покровського братства при ім. геть-мана Мазепи полку 2-ї Волинської стрілецької дивізії. Обирається його почесним членом (1921, Польща). * Відновлює пастирські курси. На його клопотання єпископ Крем’янецький Діонісій висвячує священників (1921). * Скликає з’їзд військ-го духівництва

професор. Член редакційної комісії з організації видавництва «Вісник Українського народного університету» (1917-1918, Київ). * Співзасновник науково-педагогіч-ної академії, попередниці Централь-ного інституту післядипломної осві-ти працівників освіти (1917, Київ). * Член комісії з організації мережі вищих навчальних закладів в Україні, створеної при Українському народному університеті та з вироб-лення нового Статуту українських вищих навчальних закладів (універ-ситетів) (1917-1918, Київ). * Відповідальний за відкриття Кам'я-нець-Подільського державного українського університету, згодом в.о. ректора, ректор, надзвичайний професор	училища (1916, Брусилів). *Член-кореспондент Імператорсь-кого тов-ва стародавньої писемності (з 09.02.1912, Петербург). * Дійсний член Історичного тов-ва Нестора-літописця при Університеті св. Володимира (з 1912, Київ). * Введений до складу Архівної комі-сії київ-го відділу Імп-го російського військово-історичного товариства (1913, Київ). * Член відділу «Старий Київ» Київського художньо-промислового музею імені імператора Миколи II (з 1912, Київ). * Член Товариства шанувальників давньої писемності (з 1913, Київ). *За дорученням Радомишльського повітового земства керує бетону -ванням колодязів (1914, Брусилів).	(14-15.03.1921, Тарнів). * На прохання І.Огієнка Британське Біблійне закордонне товариство надсилає для інтернованих українців у Польщі 20 тисяч Євангелій укр. мовою (1921). * Організатор, видавець і редактор видавництва «Українська автокефальна церква» (1921-1922, Тарнів). * Відкриває курси священиків-капеланів (1921). * Автор «Прохання до Патріарха Царгородського благословити Українську Автокефальну Церкви» (1921, Тарнів). * Заступник голови Передсоборного зібрання зі скликання Собору Православної Церкви в Польщі (1930, Варшава). * Створення на чолі з І. Огієнком Української Церковної Ради, затвер-

кафедри української мови, автор проекту Закону про заснування КПДУУ (листопад 1918 – травень 1920). * Директор гімназії для дорослих при КПДУУ (1918-1919). * Співфундатор Книжкової палати України (1918, Київ). * Міністр освіти й мистецтва Дирек-торії УНР (06.01.-26.04.1919). * Голова оргкомітету з урочистого відзначення Акту злуки УНР та ЗУНР, проведеного на Софіївському майдані (22.01.1919, Київ). * Радник міністра освіти Директорії УНР (червень-вересень 1919). * Міністр культів (ісповідань) Дире-кторії УНР та Державного центру УНР в екзилі	* Закладає й очолює «Ощадно-позичкове товариство» (1914, Брусилів). * Гімназією М.Стельмашенка делегований на педагогічний з'їзд Київської губернії (12-15.04.1916, Київ). * Член Української партії соціалістів-федералістів (1917-1919, Київ). * Один з перших учасників-фунда-торів Укр. академії наук, член деле-гації УНТК для перемов з міністром освіти щодо її заснування, підкомісії з придбання для Академії друкарні (1918, Київ). * Член Кам'янець-Подільського осередку «Просвіти» та Голова Кам'янець-Подільської філії Українського Червоного Хреста (1918-1920,). * Голова Укр. тов-ва допомоги еміг-рантам-українцям та їх родинам (1921-1925, Тарнів, Львів). * Голова Громадського	дженої Всенародним Українським з'їздом Підляшшя (05.11.1939). * Повне завершення перекладу Біблії, видрукованого вперше 1962 р. (11.07.1940, Варшава). * Собор єпископів ПЦ Генерального губернаторства під проводом митрополита Діонісія 30.09.1940 р. ухвалює рішення про висвячення І. Огієнка в єпископа Холмського і Підляського. * Прийняття чернечого постригу в Яблочинському Свято-Онуфрієвському монастирі з нареченим іменем Іларіон (09.10.1940). * Висвячення митрополитом Діонісієм на диякона і ієромонаха, архімандрита, єпископа, архієпископа Холмсько-Підляського з кафедрою у Холмі

(15.09.1919-30.09.1922, Кам'янець-Подільський, Тарнів). * Головноуповноважений міністр уряду Директорії УНР (15.11.1919-31.10.1920, Кам'янець-Подільський). * Голова комісії з розташування установ УНР за межами України (1920, Тарнів). * Голова державної комісії з надання допомоги українським біженцям (1920, Тарнів). * Голова Малої ради міністрів Дер-жавного центру УНР в екзилі (04-16.06 (?)1921, Тарнів). * В.о. контрактового викладача української мови та літератури української греко-католицької учительської семінарії (1922-1926, Львів).	комітету з розподілу пожертв для дітей і хворих українських емігрантів (1921-1922, Тарнів). * Член НТШ у Львові (філологічної та бібліографічної секцій) (з 1923, Львів). * Голова товариства допомоги українським студентам вищих шкіл (1929-1931, Варшава). * Член дорадчої колегії Варшавської публ. бібл-ки, комісії з підготовки видання істор. джерел про життя і діяльність Кирила і Мефодія (з 1934, Варшава). * Член Польськ. мовознавчого т-ва (1931, Варшава). * Співробітник Інституту дослідів національних справ (з 1926, Варшава). * Чеським ун-м ім. Т.Масарика присвоєно ступінь доктора філософії (1931, Брно) * Співвидавець і редактор журналів та ряду серійних видань	(21.10.1940, Холм). * Обрання Священним Собором єпископів архімандрита Іларіона заступником митрополита АПЦ Генерал-губернаторства (21.10.1940, Холм, Польщі). * Митрополит (з 16.03.1944, Холм). * Прибуття до Канади. Настоятель собору святої Покрови (0 9.09.1947-1952, Вінніпег). * Першоієрарх УГПЦ (08.08.1951-29.03.1972, Вінніпег). * Здійснює адміністративний поділ Церкви на три, згодом чотири єпархії. Створює Собор єпископів, систематизує його діяльність у вирішенні організаційних, національних, теологічних питань. (1955-1972, Вінніпег). * Ініціював та провів у життя прого-лошення Акту духовного єднання

* Звичайний професор кафедри ста-рослов'янської мови і кирилівської палеографії Відділу православної теології Варшавського університету (1926-1932, Варшава). * Видавець, редактор україномовних мовознавчих та культурологічних пе-ріодичних видань (1932-1939, Варшава). * Ієрарх православної церкви (1940-1972).	(1926-1939, Варшава).	всіх трьох автокефальних православних церков митрополій: УГПЦ в Канаді, УПЦ в США, УПЦ на чужині (28-30.04.1960, Вінніпег). * Видавець журналів «Слово істини», «Наша культура», «Віра й культура» (1947-1968, Вінніпег). * Декан богословського фак-ту Колегії св.Андрія, (Духовної академії) (1951-1972). * Співзасновник, голова православ-ного богословського товариства (15.01.1954-29.03.1972, Вінніпег).

Схема № 2

ДИСЦИПЛІНАРНА СТРУКТУРА ОГІЄНКОЗНАВСТВА

ТЕОЛОГІЯ

ФІЛОСОФІЯ

ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

- Освітянська
- Просвітницька
- Бібліофільство
- Видавничо-редакційна
- Перекладацька
- Організаційна
- Суспільно-

СВІТОГЛЯДНІ ПРИНЦИПИ

- Теоцентризм (Богоцентризм)
- Антропоцентризм
- Духовне і світське
- Соборність

НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

- Філологія

* мовознавство
* літературознавство

- Педагогіка
- Культурологія
- Антропологія
- Етнографія
- Мистецтвознавство
- Історія

* історіографія
* історіософія

- Спеціальні галузі історичної науки

* джерелознавство
* біографістика
* палеографія
* хронологія
* герменевтика
* кодикологія

ПУБЛІЦИСТИКА

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ

- Белетристика
- Поезія

Сучасний період огієнкознавства ще досі засвідчує про його незавершеність як наукового напряму. Саме тому цілком природним є явище нерозробленості навіть зазначених у схемі напрямів. Сьогодні чітко викристалізувалися лише окремі проблеми, які можна виокремити у тематичні блоки (кількісно і якісно нерівномірні), що складають окремі напрями досліджень. Наведемо основні з них.

Перший – суто біографічні дослідження, життєписи.

У них основну увагу зосереджено на жанрі життєпису, уточненні біографічних відомостей про І. Огієнка, а його науковий, педагогічний, громадський та національно – релігійний доробок не розглядається або ж розглядається лише побічно. У свою чергу, біографічні видання можна поділити на три групи: власне біографічні праці, що коротко висвітлюють за хронологічним принципом основні етапи його біографії, діяльності, творчості; розвідки, присвячені окремим епізодам життя та діяльності діяча; дисертаційні й монографічні дослідження, де значна увага приділяється життєвому шляху діяча в контексті його наукової, громадської та релігійної діяльності.

Кількість монографічних біографічних праць незначна, але в них відтворено основні віхи діяльності вченого, комплексно окреслено життєвий шлях у його внутрішньому змісті служіння Богові й народу. З розвитком огієнкознавства постійно зростає кількість наукових розвідок, постать І. Огієнка виразніше постає перед сучасниками, оцінка його доробку набуває об'єктивнішого характеру. Дисертаційні й монографічні дослідження, фіксуючи поступ огієнкознавства, визначають його перспективи, спонукають до подальших студій.

Дослідження окремих видів діяльності І. Огієнка виокремило низку самостійних напрямів, у яких біографічні відомості використовуються як підґрунтя для розкриття основних тем, що висвітлюють його внесок у науку, державотворення, освіту, культуру.

Другий – наукова діяльність.

Напрям позначений рядом спеціальних досліджень у різних галузях знань:

1. Українська філологія, де можна виділити два аспекти досліджень.

Літературознавчий. *Аналізуються питання поезії, драматургії, прози І. Огієнка, їх художня своєрідність, тематична спрямованість. Найвищим досягненням цього напряму є синтетична праця В. Мацька в основі якої – аналіз полемічної літератури,*

суспільної функції слова в трактуванні І. Огієнка, обґрунтування принципу поєднання в його працях ідей Біблії, творів давньоукраїнського письменства та історії церкви як культурної цілісності, концепція художнього зображення відомих історичних постатей і т.д. Літературній спадщині І. Огієнка присвячено також один із розділів монографії М. Тимошика.

Лінгвістичний. *Достатньо розроблений і доволі розгалужений. За тематичним спрямуванням у ньому можна виділити три групи: 1) історія мови; 2) діалектологія; 3) акцентологія; 4) ономастика; 5) слов-ники; 6) розділові знаки; 7) правопис; 8) розвиток української літературної мови; 9) семантика; 10) перек-лади; 11) особливості емоційно-експресивного синтаксису І. Огієнка (митрополита Іларіона) як оратора; 12) фразеологія; 13) варіантність синтаксичних конструкцій; 14) атрибутивні конструкції; 15) особливості національно-акумулятивного наповнення граматичної системи; 16) граматична наповненість словоформ; 17) термінологія; 18) кличний відмінок; 19) дієслово; 20) заперечні конструкції; 21) наголос; 22) культура мови, психолого- лінгвістичні основи популяризації; 23) розділові знаки; 24) флуктуації української абетки; 25) синоніміка; 26) моносемія; 27) іменники; 28) мова преси; 29) білінгвізм; 30) етимо-логічно-семантичні дослідження; 31) мова еміграції; 32) сугестії тощо. Але більшість праць у цьому напрямі можна розглядати лише як контури майбутніх досліджень. Найактивніше вивчається доробок ученого в царині української мови, концептуальних основ впорядкування словників, перекладу, культури мови, правопису. Однак ґрунтовні, аналітичні праці з проблем опрацювання І. Огієнком питань мовознавства практично відсутні. Немає узагальнень його діяльності в державній правописній комісії з питань обґрунтування принципів правопису. Ці розвідки нерідко поверхові, епізодичного характеру, спонукальним мотивом появи яких були конференції, ювілейні дати тощо. На значну увагу заслуговує в цьому контексті специфіка праці І. Огієнка як перекладача Святого Письма.*

2. Теологія, історіософія, філософія.

Дослідження в цьому напрямі характеризуються зростанням інтересу вчених до нього, доволі широко представлені й поділяються на групи: а) історія українського православ'я, б) українізація церкви, в) утвердження автокефалії УПЦ, г) Іларіон – ієрарх церкви, ґ) переклад Святого Письма, д) богословські студії.

3. Спеціальні історичні дисципліни.

Основну увагу приділено епістолярній спадщині І. Огієнка. Доробок на ниві архівної справи досі репрезентовано лише автором даної статті. Перші кроки зроблені й у дослідженнях археографічної та палеографічної діяльності вченого.

Слід зазначити, що досі бракує аналізу й узагальнень значного археографічного та джерелознавчого доробку І. Огієнко. Не завершені дослідження і витоків формування Огієнка як ученого – книгознавця, джерелознавця, археографа та інше. На особливу увагу заслуговує біографістика у творах І. Огієнка як спеціальна галузь історичної науки. Однак вона одна із найменш розроблених науковцями напрямів. У окремих публікаціях розглянуто лише основні принципи та теми його просопографічних студій: а) постать у дослідженнях; б) художні прийоми зображення історичних особистостей; в) політичні персонажі в українському державотворчому процесі; г) подвижники Української православної церкви; ґ) світочі національної культури.

4. Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографія.

Слід зауважити відсутність системного підходу до вивчення цієї галузі, що позначена лише окремими публікаціями: а) фундаментальних книгознавчих розвідок; б) бібліографічних і праць ученого. Основна увага зосереджена на методах і характері огієнкових досліджень стародруків, принципах комплектування бібліотек, методах упорядкування бібліографічних реєстрів. Здійснено кілька спроб упорядкування повного списку публікацій І. Огієнка.

5. Історико-краєзнавчий напрям.

Увагу до краєзнавчих розвідок І. Огієнка привернув Л. Баженов (1992). Нині цей напрям представляє тема «І. Огієнко і краєзнавство», що має такі розгалуження: а) Україна; б) Поділля; в) Брусилівщина; г) гуманістичні ідеї в краєзнавчих розвідках І. Огієнка. Історичні праці розглядаються лише в контексті конкретної проблематики. Напрям лише окреслюється, відсутні чітко означені дослідження, класифікація, визначення методології аналізу історичних процесів.

6. Культурологічні концепції.

Напрямові притаманний стан активного розроблення. Всебічно розглядається розуміння І. Огієнком феномену української культури, її регіональних особливостей у контексті всеслов'янської культури, загальнолюдських цінностей. Вимальовуються теми майбутніх розвідок про художню, фольклорно-

етнографічну і мистецтвознавчу спадщину вченого. Дослідження цього напряму позначені еклектичним характером.

Третій напрямок – державницька діяльність ученого.

І досі є малорозробленим. Окремі дослідники розглядають діяльність І. Огієнка на посаді міністра народної освіти, інші зосереджують увагу на його діяльності як міністра ісповідань та Головноуповноваженого уряду УНР. Оскільки І. Огієнко обіймав одночасно кілька державних, адміністративних посад, брав участь у роботі керівних органів громадських організацій, ці питання опосередковано простежуються й у працях з іншої проблематики, але на сьогодні ще відсутні вичерпні узагальнення його концепцій та ролі в державотворчому процесі, відомості про конкретний внесок у діяльність очолюваних ним органів, форми і методи його управлінської діяльності, не складено точної хронології перебування І. Огієнка на тих чи інших посадах, не визначено його місця й значення в політичних процесах. Повних досягнень у дослідженні цього напряму домоглися І. Тюрменко у представлених працях «Державницька діяльність Івана Огієнка (митрополита Іларіона)», а також окремих розвідках Б. Андрусишина, О. Завальнюка, А. Завадовського, Л. Ляхоцької, В. Майбороди, І. Мар-тинюка, Л. Пилявця та ін.

Четвертий напрям – освітньо – педагогічна праця.

Представлений найширше, що зумовлено прагненням науковців-освітян актуалізувати широкий спектр педагогічних прийомів, методів, форм, вироблених і найактивніше застосованих ученим за доби визвольних змагань у формуванні й становленні національної системи освіти та в польський період еміграції. Дослідження в цій сфері також мають певні напрямки: 1) історико-педагогічний; 2) навчально-методичний; 3) виховний (родина, гуртки, державні та громадські інституції).

Певною розробленістю характеризуються теми: І. Огієнко – міністр освіти й мистецтва УНР; діяльність на посаді ректора КПДУУ; питання дидактики, підручників, навчальних посібників; мовно-освітянська діяльність та ін. Основи педагогічних поглядів І. Огієнка, підходи до їх реалізації, виховання національної самосвідомості особистості, патріотична та гуманістична спрямованість навчально-виховного процесу тощо на сьогоднішній день розглянуті найдетальніше. Водночас залишаються поза увагою репетиторська діяльність ученого, період учителювання, викладацька праця у вищих навчальних закладах,

завідування гімназією для дорослих при КПДУУ, участь у роботі Шкільної ради Генерального секретарства справ освітніх, внесок у розбудову національної системи вищих навчальних закладів і членство у відповідній комісії, діяльність як фундатора УНУ та КПДУУ, викладача Львівської греко-католицької семінарії сестер Василіян, розроблення мовного розділу загальнодержавної «Програми єдиної школи», курс викладів у Варшавському університеті, вінніпезькій Колегії св. Андрія, тема «І. Огієнко і вчитель нової формації» тощо.

П'ятий напрямок – видавничо – редакторська діяльність.

Питому вагу у його дослідженні обіймають праці О. Завальнюка, В. Ляхоцького, Є. Сохацької, М. Тимошика, З. Тіменика. Узагальнене, комплексне дослідження справи, якій І. Огієнко віддав більшу частину життя, до останнього часу було відсутнє. Ми зробили першу спробу в цьому напрямі. Побіжні відомості подаються науковцями про період набуття перших навичок організації видавничо-редакційних процесів, подальшу працю в цьому напрямі в «Записках Українського наукового товариства в Києві» та КПДУУ, Вістнику міністерства ісповідань УНР, «Благодійному видавництві «Українська Автокефальна Церква», циклі збірників, альманасі «Визволення України». Поза увагою залишилась участь І. Огієнка в організації видання «Библиотеки дешевых словарей по русскому языку», в діяльності редакційного комітету збірника студій, присвячених 25-літтю наукової діяльності В. Перетца, комісії з організації видавничої справи УНТК (за доби української революції), випуску «Вістника Українського народного університету», неперіодичного збірника наукових праць православного богословського відділу теологічного факультету Варшавського університету («'ΕΛΠΙΣ»), «Звідомлень з Холмсько-Підляської єпархії».

Шостий напрям – культурно – просві-тительський доробок.

Перші праці в 1920-х рр. підготовлено В. Заїкіним. Напрям досліджується в рамках таких тем:
а) культурно-освітня діяльність,
б) популяризатор мови,
в) популяризатор богословських знань,
г) діяльність у сфері книгознавства,
ґ) популяризатор історико-культурних надбань українського народу,
д) видавничо-редакторська діяльність. У цілому – малорозроблений. Перші спроби класифікації напрямів просвітительської діяльності здійснені Є. Грицаком та Ю. Муликом-Луциком.

Сьомий напрям – громадська діяльність.

Дотично проблематика

простежується в численних розвідках. Хронологічний діапазон охоплення – 1899 – середина 1960-х рр.; йдеться, зокрема, про організацію шкільного щомісячника «Моя бібліотека», головування Допомоговим товариством «Каса наречених», фундацію й очолювання «Ощадно-позичкових товариств» для брусилівських селян (улаштовував, приклад, у м. Брусилові бетонування криниць), секретарювання в Лук'янівському споживчому кооперативі, громадську діяльність на історико-філологічному факультеті УНУ в м. Києві, почесне кураторство заснованого ним початкового училища в м. Брусилові, заснування Кам'янець-Подільської філії Українського Червоного Хреста, керівництво Допомоговим товариством українських студентів вищих шкіл у Варшаві, Українською церковною радою (Варшава) тощо, участь у громадських комітетах, комісіях, товариствах, організаціях, інших об'єднаннях. Узагальнюючі розвідки з окремих (окрім організації КПДУУ) напрямів громадської діяльності відсутні. Напрям – багатоплановий і перспективний.

Восьмий напрям – науково – громадське середовище, коло спілкування, оточення.

Сприяє створенню всебічної картини досліджуваної епохи, висвітленню людських якостей, ролі особистості в історії. До історичного персонального порівняння дослідниками залучено постаті М. Грушев-ського, А. Кримського, І. Стешенка, С. Петлюри, А. Шеп-тицького. Вивчення окремих епізодів біографії І. Огієнка закономірно пов'язане з дослідженням життя діяльності таких відомих діячів, як П. Скоропадський, К. Студинський, М. Василенко, М. Василька, В. Біднов, С. Русова, М. Шаповал, Й. Скрутень, П. Табінський, Ф. Швець, митрополит Діонісій, архієпископ Михаїл. Цікавий напрям започаткувала архівіст з м. Хмельницького О. Алтухова – «Репресовані соратники Івана Огієнка».

Формат викладу статті обмежує можливість аналізу всіх видів діяльності Івана Огієнка, специфіки методологій досліджень, зазначених у схемі дисциплін. Щоб продемонструвати колосальні набутки досягнуті лише в одній із сфер діяльності вченого-педагога наведемо структурно-логічну схему, яка увібрала в себе редакційно-видавничу діяльність І. Огієнка. І хоча цей напрям вважається одним із найбільш розроблених, проте де – факто, в ньому науковцями закладено тільки стартовий майданчик для створення грунтовного, системного, дослідження. Успішне вирішення цього питання потребує залучення молодої генерації науковців ІІІ тисячоліття, які б фахово, всебічно висвітлили б та глибинно

проаналізували всі її грані та особливості (Див.: схему № 4).

Прикро, але ми мусимо констатувати наявність в останні роки відчутного спаду, як у суспільстві так і у колі науковців інтересу до постаті Івана Огієнка, його життя та творчого спадку.

Подібне явище свідчить – чим більшої повноти і довершеності набирає організаційна структура огієнкознавства, тим виразніше проступає компілятивний характер чисельних «новітніх» розвідок, недосконалість і розбалансованість руху, імпульсивність та малоефективність діяльності як окремих його осередків, так і Всеукраїнського товариства Івана Огієнка вцілому, в томі числі центру огієнкознавства. Брак системи консолідуючих, цілеспрямованих заходів стимулювання вивчення та актуалізації наукових, педагогічних та інших надбань Івана Огієнка пояснюється, на моє переконання, відсутністю зокрема Концепції розвитку огієнкознавства, програми дій в організації системної праці, спрямованої на грунтовне дослідження та популяризацію творчого доробку його автора, залучення науковців до подальшого інтенсивного студіювання, фундамент якого у 90-х роках XX ст. та у перші роки III тисячоліття закладено основоположниками наукового напряму.

Не сприяють розширенню кола огієнкознавчих досліджень і завваги окремих титулованих його фахівців, які стверджують про відсутність лакун у дослідженні літопису вітчизняних історико-культурних процесів, учасником і творцем яких виступав І. Огієнко, про виявлення в державних архівах України майже всіх документальних джерел, які відзеркалюють діяльність Івана Огієнка та їх опрацювання, про наявність достатньої бази для написання фундаментальної праці про нього та ін. [Див.: Іван Огієнко: сучасна наука та освіта. Наук. зб. Серія іст. та філол. – Вип. II. – Кам.-Подільський, 2005. – С. 4-10]. Автор з такими твердженнями категорично не згоден.

З цього приводу вважав би доречним зазначити – якими б ґрунтовними з позицій сьогодення не вважалися праці піонерів огієнкознавства, створені ними монографії та дисертаційні студії слід розглядати лише як перші сходинки на шляху закладення огієнкознавства, підґрунтям для створення широкомасштабного дослідницького полотна, в якому б в повній мірі знайшли своє відображення дух і багатство граней творчості постаті, котра посідає гідне місце в сузір’ї достойників нації.

Схема № 4

ЕТАПИ ВИДАВНИЧО-РЕДАКЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ІВАНА ОГІЄНКА (МИТРОПОЛИТА ІЛАРІОНА) (1897-1967)

Набуття редакторських навичок

«Моя бібліотека»

Рукописний місячник військово-фельдшерської школи (1898-1900) (співредактор з Ю.Придворовим -

«Записки УНТ в Києві»

(1907-1910) (коректор, перекладач, позаштатний редактор і відповідальний секретар)

Редакційний комітет збірника студій, присвяченого 25-літтю наукової діяльності В. Перетца

Редакційний комітет ювілейного збірника, присвяченого 10-лгттю «Семінару російської філології» (1917)

Співробітництво в періодичних і неперіодичних

1. ***Сельский вестник*** (1897) С.-Петербург

2. ***Громадська думка*** (1906) Київ

3. ***Рада*** (1907-1914) Київ

4 ***Записки НТШ*** *(1907-1939)* Львів

5. ***Літературно-науковий вістник*** (1909-1933) Львів

6. ***Світло*** (1910-1914) Київ

7. ***Университетские известия*** (1912) Київ

8. ***Чтения в историческом обществе Нестора-летописца*** (1913) Київ

9. ***Летопись Екатеринославской ученой архивной комиссии*** (1913-1914) Екатеринослав

Організаційна робота

«Библиотека дешевых словарей по русскому языку» И.И. Огиенка» (автор-ініціатор, співзасновник) (1911-1912)

Підкомісія з придбання для Української Академії Наук друкарні (1918)

Редакційна комісія з організації видавництва ***«Вістника Українського Народного***

Державна фінансова підтримка української періодики, послаблення цензури (1919-1920)

Ініціатор видання ***«Вістник Міністерства ісповідань УНР»*** чис. 1-4 (1919-1921) Кам.-Подільський, Тарнів

Оргкомітет виставки. Відділ паперової та друкарської справи (1913) (членство) Київ

Комісія з організації діяльності друкарні (видавничої справи) УНТК(1918)

Організація видавництва КПДУУ (1919-1920) т. 1-5 Кам.-Подільський

Організація автономного видавництва навчально-педагогічної літератури Міністерства народної освіти УНР з філіями в регіонах. Заснування інформаційного бюро МНО Співзасновник Головної книжкової палати УНР в м.Києві (1919)

ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ

Засновник і редактор видавництва *«Українська Автокефальне Церква»*

(квітень 1921- квітень 1922), 28 випусків

Тарнів

Співзасновник і редактор богословського журналу

(«'ΕΛΠΙΣ»)

(1926-1932)

Співвидавець

(з Р. Смаль-Стоцьким)

«Студії до української граматики»

Співзасновник і співредактор науково-популярного літературного альманаху

«Вимоленим України»

Головний редактор і видавець науково-популярного місячника *«Рідна мова»*

(січень 1933 - вересень 1939)
81 число,

77 зошитів

Головний редактор і видавець науково-літературного місячника *«Наша культура»*

(квітень 1935 - грудень 1937)

32 числа в 30 книгах

Започаткування видання

30-томної *«Бібліотеки українознавства»*

т. 1-2

Організатор видавництва *«Українська друкарня»*

1940-1944 бл. 60 видань;

інформаційного бюлетеня консисторії *«Звідомлення* з *Холмсько-Підляської єпархії»*

ВИДАВНИЦТВО «НАША КУЛЬТУРА»

Лозанна - Швейцарія - Париж - Франція (1946 -1947)

ВІННІПЕГ-КАНАДА (1947 -1967) бл. 50 видань

Видавець і редактор народного християнського місячника *«Слово істини»*

(листопад 1947-жовтень 1951)

48 чисел, 43 зошити *«Бібліотека «Слова*

Видавець і редактор науково-популярного місячника української культури

***«Наша культура»* (листопад 1951-жовтень 1953)**

Видавець і редактор місячника української богословської думки органу Українського наукового богословського товариства

А щоб досягти цього, насамперед необхідно запобігти подальшому стихійному розвитку огієнкознавста, виконати наступні завдання:

1. Розробити Концепцію розвитку огієнкознавства на найближче десятиліття, заходи її реалізації. З метою координації зусиль науковців створити при Центрі огієнкознавства відповідні профільні комісії;

2. Активізувати діяльність Товариства та Центру з опрацювання та введення до наукового обігу значного масиву попередньо виявлених у архівах України та поза її межами документів, організувати планове дослідження десятків неопрацьованих фондів.

3. Залучити науковців – огієнкознавців до дослідження неукраїномовних фондів, архівів та бібліотек насамперед за роки життєдіяльності І. Огієнка, пов'язаних з усіма видами його діяльності;

4. Правлінню Товариства та Центру з керівництвом Консисторії УПЦ у Канаді продовжити переговорний процес про передачу архівів особового походження митрополита Іларіона (Івана Огієнка) на довічне зберігання Центральному архіву вищих органів влади і управління України, в якому зберігаються документи фонду І. Огієнка та чисельних відомств, установ, закладів, організацій, які очолював, а в інших працював І. Огієнко.

5. З метою виявлення документів – носіїв інформації про діяльність І. Огієнка (митрополита Іларіона) у зарубіжних архівах та упорядкування відповідного покажчика Центру огієнкознавства укласти угоду про співпрацю з Державним комітетом архівів України.

6. Центру огієнкознавства закласти неперіодичне видання для корпусної публікації документів, які складають джерельну базу огієнкознавства. Особливу увагу приділити виявленню та публікації службової переписки Івана Огієнка (митрополита Іларіона), а також його епістолярної спадщини, яка в значній кількості відклалася в архівних установах України та інших країн, особистих колекціях документів його сучасників.

7. Зважаючи на відсутність у фондах бібліотек України повного зібрання як окремих видань, творів, опублікованих у різних збірниках, періодиці, в тому числі заснованої і редагованої І. Огієнком (митрополитом Іларіоном), провести переговори з громадськими організаціями, власниками книгозбірень та архівів української діаспори, на утриманні яких вони знаходяться, про сприяння формуванню на базі Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського та других примірників (копій) бібліотеки Кам'янець – Подільського державного університету фондів праць і творів І. Огієнка (митрополита Іларіона).

8. Центру огієнкознавства спільно з відповідними державними органами та ректоратом Київської богословської академії КП продовжити переговорний процес з керівництвом Колегіуму св. Андрія при Манітобському університеті (Вінніпег, Канада) про передачу книгозбірні Івана Огієнка (митрополита Іларіона), згідно його заповіту, Православній богословській академії Київського патріархату.

9. Позаяк Іван Огієнко (митрополит Іларіон) і досі залишається для сучасників у багатьох аспектах

життя, діяльності, творчості невідомим, або маловідому повстає потреба у розвідках, зокрема з проблем про причини, які привели до відсутності у представника школи метра філології В.Перетця власної наукової школи. Звернути увагу на дослідження його творчої спадщини, залишеної на даному етапі поза увагою науковців яка належить до спеціальних галузей історичної науки (Див.: схема № 2). Прикро, але до цього часу відсутнє й фундаментальне дослідження «Митрополит Іларіон (Іван Огієнко) – богослов, будівничий – ієрарх Української православної церкви». Десятки напрямів, всіх неперелічити, його діяльності чекають свого дослідника. Глибоко турбує – чи знайде?

Сьогодення порушує перед огієнкознавцями значно ширше коло зазначених проблем. Перелічені вище ми відносимо до пріоритетних. Головне ж завдання – кожному з когорти шанувальників постаті Івана Огієнка (митрополита Іларіона), його духовної величі, небуденної, багатої, цінної для сущих і майбутніх поколінь творчої спадщини, розглядати її у контексті сучасної науки, потреб, неухильно докладати зусиль для популяризації, на що мобілізує співвітчизників Указ Президента України Віктора Ющенка № 85/2007 від 7 лютого 2007 р. «Про вшанування пам’яті Івана Огієнка».

Пам’ятаймо: історія мститься тим, хто забуває її уроки, нехтує надбанням високого духовного потенціалу, вироблених кращими представниками попередніх поколінь.